

8. Лобовик Б.О. Буденна релігійна свідомість. Гносеологічний аналіз / Б.О. Лобовик. – К. : Видавництво Київського університету, 1971. – 174 с.

9. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек : Исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе : [пер. с англ., послесл., примеч. А.А. Юдина] ; сост., предисл. В.Ю. Кузнецова. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 526, [2] с. – (Philosophy).

10. Матюхіна О.А. До проблеми деструктивної комунікації / О.А. Матюхіна, М.А. Абисова // Глобалізаційний контекст комунікації в умовах інформаційного суспільства (філософські читання, присвячені міжнародному Дню філософії). Збірник наукових праць. – К. : НАУ, 2014. – С. 2-4.

11. Минявичюс Я.В. Научно-техническая революция и кризис религии в капиталистическом обществе / Я.В. Минявичюс // Религия в век научно-технической революции. – М. : Политиздат, 1979. – С. 5-44.

12. Ороховська Л.А. Мас-медія інформаційної доби та проблема атомізації суспільства / Л. А. Ороховська // Вісник національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія. – 2012. – № 2 (16). – С. 56-59.

13. Ороховська Л.А. Несуттєве як насушне в бутті людини споживацького суспільства / Л.А. Ороховська // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20-21 квіт. 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ «Київський університет». – 2016. – Ч. 1. – 183 с.

14. Стогофф И. Апокалипсис вчера : Комментарий на Книгу пророка Даниила / Илья Стогофф. – М. : АСТ, 2010. – 252, [4] с.

15. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер : [пер. с англ.]. – М. : АСТ, 2002. – 557 с.

16. Фурсов А. На пороге глобального хаоса. Битва за будущее / А. Фурсов, С. Правосудов (ред.). – М. : Книжный мир, 2015. – 288 с.

Е.Н. Сидоркина

ГУМАНИЗМ И ГУМАННОСТЬ КУЛЬТУРЫ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье рассматриваются вопросы соотношения гуманистической направленности и глубины гуманности современной культуры в условиях информационного общества.

Ключевые слова: культура, гуманизм, гуманность, информационное общество, общество потребления, мозаичность культуры, коммуникация.

E. Sidorkina

HUMANISM AND HUMANENESS OF CULTURE IN THE INFORMATION SOCIETY

This article concerns issues of correlation of humanistic orientation and depth of humaneness for contemporary culture in Information Society.

Key words: culture, humanism, humanity, information society, consumer society, a mosaic of culture, communication.

УДК 001 [14+17] (045)

Н.М. Сухова

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛЮДЯНОСТІ В ПРОЦЕСІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: XX – XXI СТОЛІТТЯ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті розглянуто проблему збереження людяності та гідного існування особистості в XXI столітті.

Ключові слова: адаптивність, конформізм, гідність, людяність, розлюднення, особистість.

Вступ

Початок XXI століття ознаменувався поглибленням процесів глобалізації у всіх сферах існування людства – освіті, економіці, політиці тощо. Формується новий тип цивілізації, в якій домінує ринок послуг. Суспільство стає більш мобільним у всіх аспектах свого існування. Для людства, в усі часи, актуальною була й лишається тема збереження людяності та гідного існування особистості в складноорганізованому світі. Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, озброїв людство могутніми, небаченими досі технічними засобами пізнання, збереження, поширення інформації. «Водночас, – підкреслює О. Матюхіна, – з'явилися глобальні проблеми сучасності, без вирішення яких подальший розвиток людства і навіть його існування опиняється під знаком питання» [1, с. 58]. Ще наприкінці XX століття філософами наголошувалося про небезпеку щодо матеріально-технічного розвитку цивілізації. Було помічено, що науково-технічні досягнення не стільки сприяють розвитку людства, скільки служать засобами утвердження безмежного споживацтва як еталону, поширення масової культури замість цінностей загальнолюдської культури.

За останні п'ять років ми спостерігаємо загострення та збільшення чисельності воєнних конфлік-

тів й непорозумінь між народами та релігійними конфесіями. Між тим як концепції безконфліктного соціуму, всі сили якого будуть спрямовані на сталий розвиток, і понині залишаються теоретичними конструкціями [2, с. 34]. Тому, щоб людина XXI століття гідно прийняла виклики свого часу, вкрай необхідно провести ревізію попереднього досвіду життя людства в різні історичні періоди та напрацювати специфічні навички для повноцінного проживання в якійсь новій епосі.

Постановка завдання

Метою даної статті є розгляд проблеми збереження людяності та гідного існування особистості в XXI столітті. Для цього доцільно розглянути вжиті, протягом історії людства, методи усереднення людини, придушення її різноплановості – з одного боку, а з іншого боку – факти ствердження особистості свого неповторного Я, збереження гідності у світі, де конформізм і втеча від свободи стають нормами поведінки і забезпечують соціальний успіх.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблеми збереження людяності в різні історичні періоди існування суспільства присвячено значну кількість наукової та художньої літератури. Розв'язанню цього питання приділяють особливу

увагу, наприклад, у XX столітті представники філософії екзистенціалізму та персоналізму. Останнім часом ми зустрічаємо велику кількість наукових досліджень з філософії, психології, нейропсихології та нейролінгвістики, фізіології тощо, в яких магістральною є проблема гідного існування людини в якісно новому глобалізованому світі. Серед них: К. Анохін, А. Апресян, Р. Апресян, О. Асмолов, З. Бауман, А. Баумейстер, У. Бек, Н. Бехтерева, М. Дарк, Л. Дротянко, Т. Запорожець, Л. Каднікова, Р. Коллінгвуд, Л. Конотоп, У. Кошетар, С. Кримський, В. Малахов, В. Лях, Л. Мокляк, К. Сєдов, В. Стьопін, А. Фоменко, Т. Чернігівська та інші. Дослідження в цих наукових галузях взаємодоповнюють одне одного, окреслюючи нові траєкторії пошуків відповіді на питання про те, як зберегти людяність і гідність сучасній людині в інформаційну добу.

Основна частина

Людина XXI століття поступово занурюється в інформаційний світ, в якому всі явища та події можуть стати темою репортажу. Будучи найціннішим товаром, інформація стає інструментом для маніпуляції свідомістю людей. Місце сакралізованого Космосу займає сенсація, стаючи ідолом для сучасної людини. ЗМІ нової епохи стають стратегічною зброєю гонки споживання, ілюзією бідних і спокусою слабких.

Вічне шекспірівське питання («Бути чи не бути?») на сьогодні постає перед нами у вигляді збереження людяності в інформаційну добу. Це питання наскрізно проходить через життя кожної історичної епохи, еволюції та культури людства загалом як філософська ситуація «олюднення» та «розлюднення».

Дотримуючись позиції еволюційного оптимізму, слід підкреслити, що упродовж еволюції людства завжди змагаються дві тенденції: конформізму, як адаптації у добре відомому середовищі та не адаптивності, як підготовки людства до змін у майбутньому, відчуття духу наступної епохи.

Нова філософська енциклопедія трактує поняття «конформізм» як «некритичне сприймання індивідом існуючого порядку речей, пристосування до нього, відмова від відстоювання власної позиції, пасивне слідування домінуючому образу мислення та типу поведінки, загально-соціальним або груповим стандартам та стереотипам» [3, с. 303]. Поняття «не адаптивність» не слід плутати з поняттям «нонконформізм», який часто протиставляється конформізму, проте при детальному розгляді між ними, як видами поведінки, виявляється дуже багато спільного. Наприклад, реакція конформіста, як і нонконформіста, обумовлена груповим тиском і є залежною від нього, вона притаманна людям і групам з низьким рівнем соціально-психологічного розвитку.

У різних культурах, впродовж історії людства, вибудовуються абсолютно різні лінії адаптації чи не адаптації особистості до соціальних, політичних та інших умов проживання. На арені історії відбувається вічна драма боротьби між одноманітністю та різноманітністю. У будь-які історичні періоди з'являються люди, які бажають зробити культуру закритою та тоталітарною, з авторитетами, які б вказували як правильно обирати й чинити в конкретних ситуаціях. Водночас, мають місце й особистос-

ті, які несуть унікальний потенціал людського відчуття наближення зміни духу епохи, зміни цінностей. Інформацію про це ми знаходимо ще в народних казках, а сьогодні феномен не адаптивності досліджується представниками гуманітарного знання. Зокрема, слід відзначити дослідження філософів С. Аверенцева, М. Бахтіна, Д. Лихачова, В. Скиданович, представників російської школи психології П. Гальперіна, О. Асмолова та багатьох інших. Ці дослідження актуалізують сьогодишню потребу людства, долаючи труднощі, перейти на якісно новий рівень існування в світі. Використовуючи різні форми та різні галузі наукового дослідження, вчені називають основною рисою особистості її непередбаченість не тільки для самої себе, а й для інших людей. Така риса непередбаченості говорить про те, що в усі часи ми ризикуємо в ситуації боротьби двох тенденцій: конформізму та не адаптивності, що виглядає як філософія подолання.

О. Асмолов наводить приклад ситуації конформізму з унікальною технікою пристосування на матеріалі казки Г.Х. Андерсена «Голий король». Коли кравці зшили «хитре плаття» для короля і всі його придворні вихваляли нове вбрання, тільки дитина не була у владі оптики конформізму і сказала, що король голий. Так безпосередність сприймання світу свідомістю дитини оберігає її від тиску навіювання з боку соціального оточення [4]. Свого часу, боліваючи за долю своїх співвітчизників, Л.М. Толстой писав у своїх щоденниках: «Всі влаштовуються, коли почнуть жити? Все не для того, щоб жити, а для того, щоб як усі люди. Нещасні. І немає життя. Сморід, каміння, розкоші, жебрацтво, розпушта. Зібрались злодії, що пограбували народ, набрали солдат, суддів для того, щоб оберігати їх оргії, і – бенкетують. Народу більш нічого не лишається, як тільки, користуючись пристрастями цих людей, видурювати у них награбоване» [5, с. 57]. Так письменник наголошував на прагненні народу виправдати свій конформізм зовнішніми обставинами, коли відповідальність за свої дії перекладається на зовнішнє оточення чи інших людей.

XXI століття, яке називають інформаційним, цифровим або мережевим, має свої механізми конформізму. Вдало підібрана метафора матриці суспільного устрою, в якій проживає людство XX-XXI століття, відображена в одному з символів нашого часу – фільмі братів Вачовські «Матриця». Герой фільму Нео з'являється як той, хто повинен зламати «матрицю» й змінити світ, звільнити себе та інших від рабства «матриці». Так через мистецтво кіно митці показують необхідність свідомого проживання людиною свого особистого життя і такого ж свідомого проживання в соціумі. Вічний конфлікт між філософією та психологією захисту й підкорення та філософією подолання перешкод є невід'ємною частиною розвитку особистості й суспільстві загалом.

Розглянемо, які підходи в історії європейської філософії прямо чи опосередковано пов'язані з філософією подолання, в яких відчувається можливість і сила подолання складних і невизначених ситуацій для людини. Першою з таких можна справедливо назвати філософію Сократа, який послідовно відстоював свою гідність до останньої хвилини свого життя,

йдучи проти установ античного полісу. Також слід відмітити філософську лінію стоїцизму Сенеки, Марка Аврелія та інших їх сучасників. Унікальна позиція стоїцизму полягає в тому, що в складні для людини часи ключову для себе опору вона відшукує не ззовні, а в середині себе. У цьому полягає головна формула для філософії подолання, це формула самостояння людини. Наступником цієї лінії був середньовічний німецький релігійний реформатор, основоположник протестантизму Мартін Лютер (1483 – 1546 р.р.), який наголошував: «На тому стою і не можу інакше», що підкреслює його вірність власним принципам і переконанням, тим найвищим цінностям, заради яких живе людина. Якщо такою опорою є цінності культури гідності, тоді для людини стає зрозумілим сенс життя. І в будь-які часи, за словами Ф. Ніцше, «якщо у людини є «навіщо» жити, вона витримає будь-яке «як» [6, с. 29]. Співзвучною з цим твердженням була позиція австрійського філософа В. Франкла, коли ключову проблему свого буремного історичного часу він передав нам у своїй геніальній праці «Людина в пошуках сенсу». Вижити в німецькому концтаборі смерті В. Франклу допомогла вище наведена цитата Ніцше, яку він перекладає: «якщо знаєш «навіщо», то витримаєш будь-яке «як»... сенс повинен бути знайденим і не може бути наданим» [7]. Пройшовши пекло концтабору, філософ зберіг людяність і особистісну гідність, транслюючи потужну силу людського духу.

Звернення до стоїцизму притаманне різним філософським течіям, які визначають головною цінністю людину. Перш за все, це - філософія екзистенціалізму (С. К'єркегор, М. Бердяєв, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, М. Бубер, Е. Кастеллі, К. Барт та інші); соціально-етичні вчення ХХ століття; персоналізм (Б. Боун, Ф. Достоєвський, Ф. Якобі, М. Шелер, Ш. Ревуньє та інші), у яких людська особистість проголошується найвищою духовною цінністю, спостерігається рух від анонімності до персоналізації, від культури корисності та адаптації до культури гідності. Без знання цих філософських напрямів і течій ми не зможемо адекватно відрефлексувати вектор руху людства. Так вимальовується ключова лінія еволюції – нарощування розмаїття, завоювання демократичних свобод

У кожній історичній епосі є люди, які прикладом свого життя показували вихід з найскладніших ситуацій. Поряд з цим завжди існували і технології «розлюднення» – технології деперсоналізації, технології втрати «Я». Особливо ці практики та психотехнології припадають на ті буремні часи історії людства, коли особистості доводиться робити непростий вибір – стати соціальним конформістом чи відстоювати свою особистісність. Такий вибір завжди пов'язаний з низкою складних і неоднозначних тенденцій у суспільстві. Серед них – погіршення якості гуманітарної освіти, що призводить до втрати навичок мислити самостійно, нав'язування певної ідеології знеособлення, приниження гідності шляхом усереднення.

Однією з ключових технологій, яка веде до деперсоналізації людини, втрати «Я», є психологія уніформи та уніфікації. Коли нас хочуть знеособити, нам пропонують один для всіх підручник, однакову для всіх форму одягу. Такі технології застосовували фашисти, коли в концентраційних таборах позбавляли

людей імен, нумерували їх, не дозволяючи ніяк себе виділяти. Порушення цих правил в концтаборі каралося смертю, тому що як тільки людина заявляє про себе як про індивідуальність, відстоює її, – нею складно керувати і її дії складно прогнозувати. З цього приводу слід звернутися до унікальної праці австралійського професора Дж. Крейка, який досліджував вплив уніформи на життя людини. Автор сприймає уніформу як ключовий код, що впливає на формування особистості як психотехнологія та культурна практика знеособлення людини. Одягаючи однакову форму, ми стираємо нашу індивідуальність, вдаємося до шаблонної поведінки, коли вкрай важко зберегти людську гідність [8]. На противагу цьому, існує багато напрямків у моді, що покликана розглядати одяг як прояв і вираження індивідуальності.

Знаходження форм для вираження пошуку свободи думки та свободи особистості завжди було символом змін історичного часу. На питання про те, як змінюватися людині-особистості в часі і не зрадити собі, завжди допомагали відповісти ті люди, які найбільш глибоко відчували дух часу. Одними з перших носіїв ключових змін у культурі були представники карнавальної культури, яку свого часу досліджував М. Бахтін. У творі «Творчість Франсуа Рабле» він наголошував, що складність історичної епохи не відміння наявності тих людей (блазнів), які вступають у поєдинок з часом, не адаптуються в ньому і долають його [9]. Сміхова культура, на думку М. Бахтіна і багатьох інших дослідників цього феномену, спрямована на подолання соціального контролю. Для того, щоб сховатися в часі, вона має безліч масок, тому її представники опинялися під захистом тієї ж системи, яку вони висміювали. При правителях завжди були блазні, юродиві, які вміли у метафоричній формі натякнути на прийдешні зміни.

З часом, будь-яка тоталітарна державна система, попри свою закритість, також стає перед вибором: усвідомити хибність свого шляху і виправити вектор свого подальшого існування, або жорстоко придушувати всі нові прогресивні віяння, які є поживним середовищем для інакомислячих. Для тоталітарного суспільства неповторна індивідуальність несе нові лінії розвитку людства, філософію стійкості та подолання. Прикладом може бути образ Дон Кіхота, або середньовічних менестрелів: ваганти, скоморохи, блазні, трубадури, барди. Більшість з них трагічно закінчували свій життєвий шлях.

У наш час серед технологій розлюднення більш поширена психотехнологія байдужості, яку М. Булгаков показав у романі «Майстер і Маргарита», коли ставиться питання про долю майстра. Воланд скромно радить не помічати талановитих людей, проявляти байдужість і тоді вони вимруть самі. Саме використання психотехнології байдужості сприяє розтоптуванню гідності особистості, зламу її неповторних рис. Такими психотехнологіями можуть бути також політичні доктрини, спеціальні підходи, протестні рухи тощо.

Слід підкреслити той факт, що в СРСР роль карнавальної культури, яка підготувала потужні зміни в часі, була бардівська пісня О. Галича, Ю. Візбора, В. Висоцького, Б. Окуджави та багатьох інших. Аналізуючи їх творчі доробки, тексти пісень, можна побачити, що в них звучать філософські мотиви не

адаптивності та потреби змінювати й змінюватися, не втрачаючи людську гідність. На сьогодні це чудово демонструється в Україні, в подіях останніх трьох років. Проявляючи самовираження, ми ведемо себе в логіці карнавальної культури. Часто забуваємо про те, що для становлення молодого покоління, яке не знає страху, потрібні не нотації та гасла, а великі твори мистецтва, власний приклад відношення до життя як до мистецтва.

Елементи карнавальної культури, носіями якої є кожен з нас, допомагають нам вистояти в період дегуманізації. Хоча й будь-яка релігійна практика також виступає унікальною психоемоційною терапією подолання невизначеності, терапією від тривожності. Маючи відповіді майже на всі питання, релігія дає людині відчуття стійкості, можливість мати опору в складні періоди життя. Віруючим людям набагато комфортніше жити в складноорганізованому світі, бо в релігії відсутня невизначеність. Між тим як низка видів мистецтва та ряд дослідницьких наукових практик – це завжди розширення невизначеності, розширення розмаїття, а тим самим потрапляння в світ тривожності.

Оптимістичне ставлення до людської розгубленості, слабкості, незахищеності виявляється постановкою перед нами завдання пошуків сенсу, конструювання ціннісного смислу та переживання. Життєвий шлях особистості є історією подолання альтернатив, і тому важливо зберегти своє «Я», свою ціннісну позицію.

Проблема збереження людяності у XXI столітті актуалізує вічні сценарії діалогу людини зі своїм часом. Наша епоха ознаменувалася поглибленням кризи всіх сфер людського існування. Зокрема, в Україні спостерігаємо поширення негативного психологічного впливу на пересічних громадян з боку невеликої купки «обмежених» великими фінансами людей, які видають себе за більшість і активно імітують волю народу. Така ситуація наштовхує нас докорінно переглянути ідеали сучасної освіти. Вже сьогодні стає зрозумілим, що ключем до успіху людини є її готовність справлятися з невдачами, не боятися помилок і відшукувати нові форми для плідного спілкування з іншими людьми. Емоційна нестабільність людини є поживним середовищем для негативного впливу на неї з боку руйнівних систем. Тому так необхідно спрямувати сучасні освітні технології на те, щоб навчити людину критично мислити, обґрунтовувати свою позицію та коректно ставити питання. Складний мережевий світ не відміння людяності, а лише сприяє освоєнню ще одного виміру людського існування. Повноцінне освоєння віртуального світу передбачає засвоєння техніки безпеки в ньому, оскільки через мережі можна насаджувати свої ідеї великому соціуму, маніпулювати групами, що є новим досвідом для людства, який воно ще не навчилося повноцінно використовувати.

Вміння вчитися, наполегливо дотримуючись дисципліни та не втрачаючи мотивації, сприяє самопізнанню, пізнанню свого внутрішнього потенціалу, а закладені в науці вищі ідеї приводять до зміни внутрішнього і зовнішнього її світів. Отже, важливу роль в цьому процесі відіграють саме науки гуманітарного циклу, оскільки вони є вмістилищем історії людяності, методологією збереження людського життя. Надія покладається на творчих людей в галузі освіти та науки, на проведення реформ у всіх галузях суспільного життя, які здійснюються на визнанні людини найвищою цінністю, а не валового продукту чи фінансових зисків.

Висновки

Споживацьке відношення людини до життя і до інших людей не дасть виходу з складних ситуацій глобалізованого світу. Усвідомлення причин різноманітних гострих проблем XXI століття та бажання їх вирішити сьогодні замало для сучасної людини. Теперішній час потребує від особистості негайних дій відносно внутрішнього зростання, роботи на своїми пристрастями, жахами, залежностями тощо. Велика надія покладається на освітні заклади, адекватні реформи в них, оскільки людяність формується з раннього віку і зберігається в суспільстві з певними ідеалами та цінностями, яких нам сьогодні бракує. Розбудова громадянського суспільства є повільним і складним процесом, коли змінюється базова антропологічна модель і весь устрій суспільства. А до цього нам прийдеться пережити агонію всіх недосконалих і неадекватних людяності форм існування, зберігаючи при цьому свою гідність у світі, де конформізм і втеча від свободи стають нормами поведінки і забезпечують соціальний успіх.

Список літератури

1. Матюхіна О.А. С.Б. Кримський про софійність Г.С. Сковороди / О.А. Матюхіна // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія : Збірник наукових праць. – Вип. (1) 23. – К. : НАУ, 2016. – С. 58-62.
2. Ягодзінський С.М. Конвергенція інформаційних мереж як стратегічна соціокультурна інновація / С.М. Ягодзінський // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія : Збірник наукових праць. – Вип. (1) 23. – К. : НАУ, 2016. – С. 34-38.
3. Быченков В.И. Конформизм / Новая философская энциклопедия в 4-х т. ; под ред. В.С. Стёпина, А.А. Гусейнова, Г.И. Семигина, А.П. Огурцова. – Т 2. – М. : Мысль, 2001. – 634 с.
4. Асмолов А. Психология личности : принципы общепсихологического анализа / А. Асмолов. – М. : «Смысл», ИЦ «Академия», 2002. – 416 с.
5. Толстой Л.Н. Дневники. 1895-1910 (Запись 5 октября 1881 г.) / Л.Н. Толстой // Собр. соч. В 22 т. – Т. XXII. – С. 57.
6. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое / Ф. Ницше. – М. : «Азбука», 2012. – 384 с.
7. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл : [пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева, М.П. Папуша, Е.Э. Эйсмана]. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
8. Крейк Дж. Краткая история униформы / Дж. Крейк : [пер. с англ.]. – М. : Новое литературное обозрение, 2007. – 240 с.
9. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. Бахтин / 2-е изд. – М. : Худож. лит., 1990. – 543 с.

Н.Н. Сухова

ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ЭВОЛЮЦИОННОГО РАЗВИТИЯ: XX–XXI ВЕК
В статье рассмотрена проблема сохранения человечности и достойного существования личности в XXI веке.

Ключевые слова: адаптация, конформизм, достоинство, человечность, расчеловечивание, личность.

N. Sukhova

THE PROBLEM OF PRESERVING HUMANITY IN THE PROCESS OF SOCIAL DEVELOPMENT: XX - XXI CENTURIES

The article deals with the problem of preserving the existence of humanity and dignity of the individual in the twenty-first century.

Keywords: adaptation, conformism, dignity, humaneness, dehumanization, personality.